

Буханченко Олександр Анатолійович —
начальник сектору вибухотехнічної лабораторії
Державного науково-дослідного експертно-
криміналістичного центру МВС України

Криміналістична вибухотехніка як окреме криміналістичне вчення

У статті визначається місце і роль криміналістичної вибухотехніки в системі науки криміналістики як окремого криміналістичного вчення і складової криміналістичної техніки.

Ключові слова: криміналістична вибухотехніка, експертиза, криміналістична техніка.

Однією з найважливіших задач, що постають перед правоохоронними органами незалежної держави України, є боротьба з незаконним поводженням з вогнепальною зброєю, боєприпасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями, а також із злочинами, що вчиняються із застосуванням названих об'єктів, у тому числі й випадками кримінальних вибухів. За останні п'ять років в Україні збільшилась кількість злочинів, пов'язаних із вбивствами, нанесенням тілесних ушкоджень, бандитизмом, захопленням та викраденням транспортних засобів, у тому числі літаків, диверсіями, терористичними актами і особливо злісними хуліганствами. При цьому значно ускладнилися способи, технічні засоби, знаряддя вчинення злочинів.

Серйозну загрозу для сучасного суспільства являють тероризм та інші злочини, під час вчинення яких застосовуються як знаряддя злочину вибухові речовини та пристрої. Злочини, які вчиняються із застосуванням вибухових речовин і вибухових пристроїв, відрізняються особливою жорстокістю, направлені проти життя людей, їх майна, об'єктів народного господарства, несуть моральну і політичну шкоду, ускладнюють оперативну ситуацію в Україні. Так, якщо подивитися на стан з вилученням з незаконного обігу вибухових пристроїв та речовин на території нашої держави в останні роки, то складається достатньо серйозна ситуація, особливо в 1999—2009 роках, із кримінальними вибухами, що офіційно зафіксовані на території України.

Безперервний процес розвитку науки і техніки постійно забезпечує все нові можливості наукового дослідження матеріальних об'єктів. Нові відкриття і дослідження раніше невідомих закономірностей ство-

рюють умови для їх використання з метою вирішення окремих завдань, що мають велику практичну значимість.

З огляду на це, сьогодні спостерігається тенденція до розширення можливостей науки криміналістики в цілому та судової експертизи, як її складової частини, зокрема. З'являються нові види криміналістичних досліджень, розширюються межі судових експертиз за рахунок розробки теоретичних основ і методик дослідження нових джерел доказової інформації, яка раніше була недосяжна для використання її під час досудового слідства і в судовому розгляді. До таких нових джерел доказової інформації можна віднести вибухові пристрої саморобного і промислового виготовлення, вибухові речовини, сліди вибуху на предметах оточуючого середовища, інші матеріальні джерела інформації, що супроводжують вибух. Накопичення досвіду дослідження та використання в ході розслідування кримінальних справ, пов'язаних з кримінальними вибухами, нових джерел пошукової та доказової інформації дає підстави говорити про виникнення нової галузі криміналістичної техніки — криміналістичної вибухотехніки.

Для з'ясування місця і ролі криміналістичної вибухотехніки в системі науки криміналістики розглянемо її як окреме криміналістичне вчення і складову криміналістичної техніки.

На наш погляд, вірною є позиція правників, які вважають, що практична діяльність експертних установ правоохоронних органів, судові експертизи виникають на базі різних галузей знань у відповідності з потребою слідчої та судової практики для розв'язання таких питань по справах, що потребують спеціальних пізнань знаною фахівців — судових експертів. Це обумовлюється різноманіттям спеціальних об'єктів, що досліджуються, — речових доказів, і в цьому зв'язку — розширенням кола експертних завдань, для вирішення яких потрібні спеціальні пізнання [1, с. 32 ; 2, с. 6].

Криміналістичне пізнання — складова частина наукового пізнання. Криміналістичні знання продукуються й систематизуються наукою криміналістикою та оформлюються в її понятті та теорії. Як і кожна наука, криміналістика має свою систему і структуру. Слід погодитися з думкою В. П. Бахіна та Т. В. Лисої, система і структура — категорії діалектики, які застосовуються у будь-якій галузі наукового знання з метою їх пізнання і упорядкування [3, с. 76].

Для чіткого розуміння будь-якої наукової теорії необхідно мати загальноприйнятий або загальнозрозумілий понятійний апарат, структуру та систему. На сучасному рівні розвитку науки та наукознавства вироблені певні поняття структури і системи. Тому нами пропонується спочатку розглянути ці основні положення. На думку Р. С. Белкіна, поняття “структура” — це побудова, розміщення, порядок, сукупність

стійких зв'язків об'єктів, що забезпечують цілісність та тотожність самому собі, тобто збереження головних властивостей під час різних зовнішніх та внутрішніх змін [4]. А ось В. Д. Арсенєв вважає, що: "Система — це складноорганізоване упорядковане ціле, що містить у собі окремі індивіди та соціальні спільноти, які поєднуються різними зв'язками та взаємодіями, спеціальними за своєю природою" [5, с. 7].

В організації наукових знань вивчення структури виступає як головне завдання. Часом пов'язують структурний та історичний підхід до вивчення проблеми. Між ними немає, на нашу думку, принципової різниці. Вивчення структури на деякому етапі призводить до потреби пізнання законів її зміни, тобто історії даної структури. Вивчення ж історії питання також має науковий характер лише в тому випадку, коли вдається розкрити структуру самого об'єкта і структуру процесу його розвитку. Тому, на думку Г. В. Прохорова-Лукіна, спостерігається органічний зв'язок історичного та структурного підходів [6, с. 15].

Так, серед криміналістичних знань, як і серед будь-яких інших знань, ми можемо виділити фундаментальні та прикладні. Між ними має додержуватися належна пропорційність, бо тільки тоді наука слугуватиме практиці, задовольнятиме її потреби в наукових знаннях відповідної галузі, ефективно виконуватиме роль продуктивної сили суспільства.

Серед криміналістичних наукових знань є емпіричні та теоретичні знання. Емпіричні знання виникають унаслідок безпосереднього вивчення криміналістичних об'єктів загальнонауковими методами: спостереження, вимірювання, опис тощо. Тому вважається, що емпіричні знання — це знання про безпосередній об'єкт. Це, наприклад, ознаки вибухових пристроїв, боєприпасів, вибухових речовин, зброя та інструментів, що використовувались для їх виготовлення, залишки руйнувань на місці вибуху. Всі ці об'єкти, як правило, досліджуються, насамперед, методом спостереження, вимірювання та опису. Теоретичні знання у криміналістиці є результат наукового дослідження не окремого об'єкта і навіть не їх сукупності, а спеціально створеної моделі, в якій зосереджені всі особливості кожного з об'єктів досліджуваного класу. Теоретичні знання пов'язані з удосконаленням та розвитком понятійного апарату і виробляються з метою всебічного пізнання в її суттєвих зв'язках та закономірностях.

Емпіричні та теоретичні види дослідження всебічно пов'язані між собою і доповнюють одне одного в цілісній структурі наукового пізнання. Тому криміналістичні знання в кримінальному процесі не можуть бути лише прикладним знанням емпіричного рівня, а є повноцінним специфічним науковим знанням. Виділені види знань структурно включаються до окремих криміналістичних теорій або загальної те-

орії криміналістики і залишаються відносно незмінними протягом історичного етапу розвитку.

Криміналістична вибухотехніка відноситься до суто прикладних галузей знань і предтає цілісною системою інтеграційної наукової дисципліни, направленої на вирішення широкого кола задач по розкриттю, розслідуванню і попередженню злочинів, пов'язаних із застосуванням вибухових речовин і вибухових пристроїв. Головна мета криміналістичної вибухотехніки — слугувати інтеграційною теорією аналізу самих різних об'єктів дослідження і їх властивостей з тим, щоб подолати, за словами В. Г. Горохова, “теоретико-прикладну відчуженість предметних природних і юридичних наук в умовах їх диференціації, що склалася, в вирішенні задач розслідування злочинів, пов'язаних із застосуванням вибухових пристроїв” [7, с. 25].

Такі дослідники, як В. Н. Агінський, В. Д. Арсеньєв, Ю. М. Дільдін, О. Ю. Семенов, вважають, що криміналістична техніка — це розділ криміналістики, система наукових положень і розроблених на їх основі технічних засобів, прийомів і методик, що призначені для збирання, дослідження та використання доказів та інших заходів розкриття і попередження злочинів, центральною частиною наукових положень криміналістичної ідентифікації і криміналістичної діяльності [8 ; 9 ; 10 ; 11].

Включення в криміналістичну техніку нових розділів, як правило, викликає наукову дискусію: чи є цей напрямок криміналістичним чи ні [6, с. 7—9, с. 63 ; 12, с. 43—48]. Причому головним критерієм розмежування вважається, на нашу думку, переважаюча роль криміналістичних методів.

В. Н. Агінський і Г. І. Сорокіна стверджують, що коли криміналістика — наука юридична, то розділи, де переважають природничонаукові методи, до неї включати не можна [8, с. 75]. Але це розмежування, на нашу думку, в значній мірі штучне, тому ми не можемо з ним погодитися.

Іншим критерієм є, на наше переконання, традиція, історичний аспект: деякі напрямки традиційно відносились до криміналістичної техніки (наприклад технічні дослідження документів), а інші — ні (наприклад наркотичні речовини). Хоча в них можна використовувати для дослідження одні й ті ж самі методи. Для того, щоб можна було віднести до криміналістичної техніки нові розділи, окремі теорії, скажемо ту ж вибухотехніку, вони повинні реально існувати, а додавання слова “криміналістична” до якогось-небудь розділу ще не означає, що такий напрямок вже є.

Критеріями, за якими можна робити висновки про наявність нового напрямку криміналістичної техніки, є, на нашу думку, наступні:

1) вирішення специфічних криміналістичних завдань, які не ставляться для дослідження аналогічних об'єктів в інших сферах діяльності людини;

2) специфіка об'єктів дослідження є і в той же час їх розповсюдженість, наявність частого вилучення їх з місць подій;

3) методологічна і методична розробленість даного напрямку.

Все вищенаведене характерне, як зазначалося в доповідних записках і оглядах службової діяльності експертної служби МВС України, для об'єктів, які вилучають на місцях подій, пов'язаних з вибухами.

Тому новий напрямок збирання, збереження, дослідження і використання в процесі доказування по кримінальних справах матеріально закріплених слідів (відображень) вибуху, слідів вибухових пристроїв (осколки, частини засобів висадження та інші), вибухових речовин, наслідків руйнувань, місця вибуху тощо для встановлення типу вибухового пристрою та його компонентів, одержання додаткової інформації про вчинений злочин і осіб, причетних до нього, може бути віднесений, на нашу думку, до криміналістичної техніки.

Список використаних джерел

1. Спирхин А. Г. О взаимосвязи наук в современном естествознании / А. Г. Спирхин, Ю. С. Тютин // Синтез современного научного знания. — М., 1973. — С. 6—69.

2. Справочник взрывотехника / под ред. Кутузова Б. Н. — М. : Недра, 1988. — 511 с.

3. Бахин В. П. Систематизация криминалистических рекомендаций как способ совершенствования следственной деятельности / В. П. Бахин, Т. В. Лисая // Вестник Киев. ун-та. — К. : Киев. нац. ун-т им. Т. Г. Шевченко, 1988. — № 29. — С. 76.

4. Белкин Р. С. Криминалистика : проблемы, тенденции, перспективы. Общие и частные теории / Р. С. Белкин. — М., 1987. — 140 с.

5. Арсеньев В. Д. Соотношения понятия предмета и объекта судебной экспертизы / В. Д. Арсеньев // Проблемы теории современной экспертизы. — М., 1980. — № 44. — С. 7—9.

6. Прохоров-Лукин Г. В. Криминалистические аспекты судебно-экспертного исследования механизма взаимодействия материальных объектов / Г. В. Прохоров-Лукин // Криминалистика и судебная экспертиза : сб. тр. КНИИСЭ. — К. : КНИИСЭ, 1991. — № 41. — С. 7—14.

7. Горохов В. Г. Концепция современного естествознания и техники / В. Г. Горохов. — М., 2000. — 125 с.

8. Агинский В. Н. Анализ непродетонированных остатков взрывчатых веществ, загрязненных нефтепродуктами / В. Н. Агинский, Г. И. Сорокина // Экспертная практика. — М., 1982. — № 19. — С. 73—75.

9. Агинский В. Н. Высококочувствительный метод обнаружения непродетонированных остатков взрывчатых веществ / В. Н. Агинский, И. Н. Сорокин, С. И. Тетерев // Экспертная практика. — М., 1981. — № 18. — С. 97—101.

10. Дильдин Ю. М. Взрывы и обнаружение взрывных устройств (Вопросы организации и методика работы) : метод. рек. / Ю. М. Дильдин, А. Ю. Семенов, А. А. Шмырев. — М. : ВНКЦ МВД СССР, 1991. — 16 с.

Борьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)

11. Дильдин Ю. М. Основы криминалистического исследования самодельных взрывных устройств / Ю. М. Дильдин, В. В. Мартынов, А. Ю. Семенов, А. А. Шмырев. — М. : ВНКЦ МВД СССР, 1991. — 79 с.

12. Гончаренко В. И. Использование лазерных систем и основные направления их развития в криминалистической практике / В. И. Гончаренко, М. Я. Сегай, Ю. П. Попов // Криминалистика и судебные экспертизы. — К. : Изд-во КГУ, 1986. — № 32. — С. 43—48.

В статье определено место и роль криминалистической взрывотехники в системе науки криминалистики, как отдельного криминалистического учения и составляющей криминалистической техники.

The article is dedicated to the determination of the place of criminalistic technical explosion in the criminalistic science as a separate criminalistic study and part of the criminalistic technique.

Стаття надійшла до редакції журналу 9 квітня 2010 року.